

El Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC) restaura una butlla pontifícia de l'any 1001, escrita en llatí sobre paper, procedent de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell

Context historicoartístic

El Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya ha restaurat la butlla del papa Silvestre II, intervenció cofinançada per la Generalitat i el bisbat d'Urgell. Aquest document, procedent de l'Arxiu Capitular d'Urgell i que s'exhibeix al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, és un privilegi papal escrit en llatí sobre paper que data de l'any 1001, d'una gran importància històrica, legal i patrimonial. Està redactat i signat pel papa Silvestre II, a petició del bisbe Sal-la, i s'adreça a l'església urgel·litana per concedir-li el privilegi d'immunitat i confirmar-li totes les seves possessions.

El maig de l'any 1001, el comte d'Urgell, Ermengol I i el bisbe Sal-la viatjaren a Roma per visitar el papa Silvestre II (el famós i erudit monjo Gerbert d'Aurillac). El pontífex i el bisbe urgellenc sembla que estaven units per una antiga amistat, d'ençà que havien estudiat junts a Ripoll, centre i lligam de les cultures musulmana i europea. Ambdós van retornar d'aquell viatge portant l'esmentada butlla, la qual es va conservar al llarg dels segles a l'arxiu catedralici i ha arribat fins als nostres dies bastant malmesa.

Es considera com un dels documents fundacionals del Principat d'Andorra, a partir de la unificació de diversos comtats catalans, i també la carta de poblament d'alguns municipis catalans. Aquestes butlles són confirmacions de les propietats de la terra i esdevingueren una pràctica generalitzada, tant pels papes com pels reis, després que les terres havien quedat ja lliures de la invasió sarraïna.

Avui dia es conserven molt poques butlles pontifícies; es tracta de papirs antics emesos pels papes i escrits en llatí, que solien marcar a l'Edat Mitja els límits territorials dels municipis i les propietats dels abats, dels bisbes i dels comtes. En aquest cas, es tracta d'una de les 10 butlles papals escrites en paper existents a Catalunya, de les 25 que encara hi ha a tot el món. Les catalanes es troben repartides entre quatre municipis: dues a l'Arxiu Capitular de Girona; cinc a l'Arxiu Episcopal de Vic; una a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, i dues a Barcelona, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Les altres 15 butlles papals existents al món es troben repartides per França, Itàlia i Alemanya.

Respecte de l'origen de la paraula "butlla", aquesta designava en un principi només el segell de plom que acompanyava els documents reials o papals, però al voltant del segle XIII va començar a tenir aquest nom tot el document. Se sap que fins al segle XI (quan ja definitivament són expedides en suport pergamí) s'havien escrit unes 4.000 butlles papals; no sabem, però, quantes se'n van escriure en paper. Només tenim constància de les 25 que hi ha arreu del món.

Pel que fa al suport de paper, sabem que quan ja feia temps que prevalia l'ús del pergamí, fins i tot del paper, es van continuar escrivint esporàdicament documents en paper fins al segle XIV. El fet que el suport de la butlla sigui el

papir respon a la voluntat de distinció i de prestigi per part de la cancelleria vaticana, ja que es tractava d'un material molt car.

Estat de conservació. Intervencions anteriors

L'any 1926, les butlles catalanes de papir es trobaven en unes condicions de conservació que feien témer per la seva estabilitat; per tal d'evitar una major degradació, es va decidir traslladar-les totes a Roma, on l'any 1926, sota el pontificat de Pius XI, les van reunir per fer-ne un estudi i restaurar-les. Aquesta primera restauració es va fer als tallers de la Biblioteca Apostòlica Vaticana. Un cop restaurades, l'any 1927 es van retornar totes a Catalunya.

Pel que es podia apreciar a primera vista, abans d'iniciar la intervenció actual, el procés d'aquella primera restauració feta a Itàlia va consistir a desenrotllar el papir i enganxar-lo totalment damunt d'una cartolina de color ocre. Probablement, es va enganxar amb engrut i es va deixar assecar, amb un pes al damunt, per aconseguir la màxima adhesió. Posteriorment, es va emmarcar entre fusta i vidre.

Encara avui, segons l'inventari papirologic publicat en el número 44 de la revista *Auriga* (revista de divulgació del món clàssic), es conserven totes tal com van venir, a excepció de la butlla que ens ocupa, la qual es va portar a Madrid, a finals de desembre de 1976, i va ingressar al Centro Nacional de Restauración de Libros y Documentos, per tal de ser tractada i desinfectada per l'aparició de petites floracions parasitàries. Sembla ser que la van desinfectar i li van canviar el cartó de suport, ja que les característiques d'aquest últim són molt diferents de les de les altres butlles que no van anar a la capital. D'aquesta desinfecció i tractament no es conserva cap mena de referència.

La butlla de Silvestre II fou escrita en llatí el maig de l'any 1001, i les seves dimensions són de 270 x 72 cm. Les butlles papals que es conserven a Catalunya tenen en comú que són de grans dimensions, i aquesta és, precisament, una de les més grans. Està escrita en llatí, en lletra curial antiga amb algunes influències de minúscula i en format de rotlle, amb el recto escrit en sentit transversal, deixant un marge superior d'uns 28 cm, un espai interlineal de 7 cm i amb un text de 38 línies.

Quan va arribar al Centre per ser restaurada, el seu estat de conservació era deficient. El suport de papir estava enganxat, com s'ha dit anteriorment, damunt d'un cartonet —probablement amb engrut—, que li donava consistència. Això va impedir que el papir s'adaptés als canvis de temperatura i humitat i va propiciar la descamació de les tintes (el sustentat és una tinta al carbó, actualment de color marró a causa del pas del temps, la incidència de la llum i els canvis ambientals del seu entorn, que han modificat el color original), el fet que algunes zones s'anessin arrugant i algunes taques degudes a la subjecció de la cola al cartó o bé a les tiretes de paper engomat que subjectaven diversos fragments separats del suport. El papir tenia un aspecte grogós i ressec, moltes fibres estaven trencades i esfilagarsades i hi havia molts forats i galeries provocats pels insectes xilòfags. A la part inferior de la butlla n'hi manca un tros, precisament a la zona de la signatura i la data, i tampoc es conserva el segell.

En obrir la butlla es va evidenciar la presència d'insectes morts a l'interior, cosa que confirmava la presència i acció dels mateixos en determinats moments, i

encara que semblava que l'activitat biològica estava aturada, no es podia assegurar que entre les fibres del paper pogués haver-hi algun insecte no detectable a simple vista.

El cartó al qual estava enganxat el document tenia un pH de 5, i el cartonet perimètric en contacte amb la fusta, de 4. Això suposava un problema relatiu, ja que el paper és un suport de naturalesa àcida i l'afecta poc l'acidesa del cartó. L'emmarcament de la butlla es componia de dues parts, una estructura compacta, feta a l'hora que es va fer la restauració a Roma, i un marc de fusta més modern (anys 60) que es va afegir posteriorment per facilitar el seu ancoratge i la seva presentació en el museu.

El sistema d'emmarcament fet a la Biblioteca Vaticana va consistir en una superposició de capes per aconseguir una estructura compacta, resistent i que, alhora, aïllava el paper de possibles agressions externes. Durant molts anys va complir la seva funció, però actualment ja no tancava tant hermèticament i començava a ser un problema per a la conservació de les butlles, ja que havia permès el pas de pols i d'insectes.

L'emmarcament, vist des del revers cap a l'anvers, constava d'un bastidor de fusta de roure, una planxa metàl·lica, un cartó de color groc i dos cartons adherits entre si (un de color gris i un altre de color crema) damunt dels quals estava enganxada la butlla. Damunt d'aquest conjunt hi havia un metacrilat amb un vidre a sobre, i tot el conjunt es presentava segellat amb una cinta i un marc de color marró fosc.

Procés de conservació–restauració

En primer lloc, es va fer una desinfecció preventiva per anòxia, per evitar l'atac d'insectes xilòfags, que es va fer a la cambra del Centre. A continuació, es van analitzar els diversos elements: la planxa metàl·lica, les tires adhesives de subjecció i les fibres del paper amb la possible contaminació que havien sofert. També es va mesurar el pH del cartó de subjecció, que va resultar ser de 5,5. A continuació, es va dur a terme una neteja en sec de la butlla, per tal d'eliminar la brutícia superficial i les restes d'insectes morts, amb bufadors i paletines.

Després es van tractar les taques, per tal de rebaixar la seva tonalitat i minimitzar l'impacte visual, a base d'humitat i escalfor controlades.

Els trossos de paper que estaven despresos es van consolidar amb paper japonès impregnat amb goma aràbiga, amb un assecatge controlat sota pes. També, a base de pesos, es van aplanar algunes zones arrugades.

Tot seguit, es van revisar els punts de subjecció de la butlla al cartó i es van reforçar aquells punts que ho requerien.

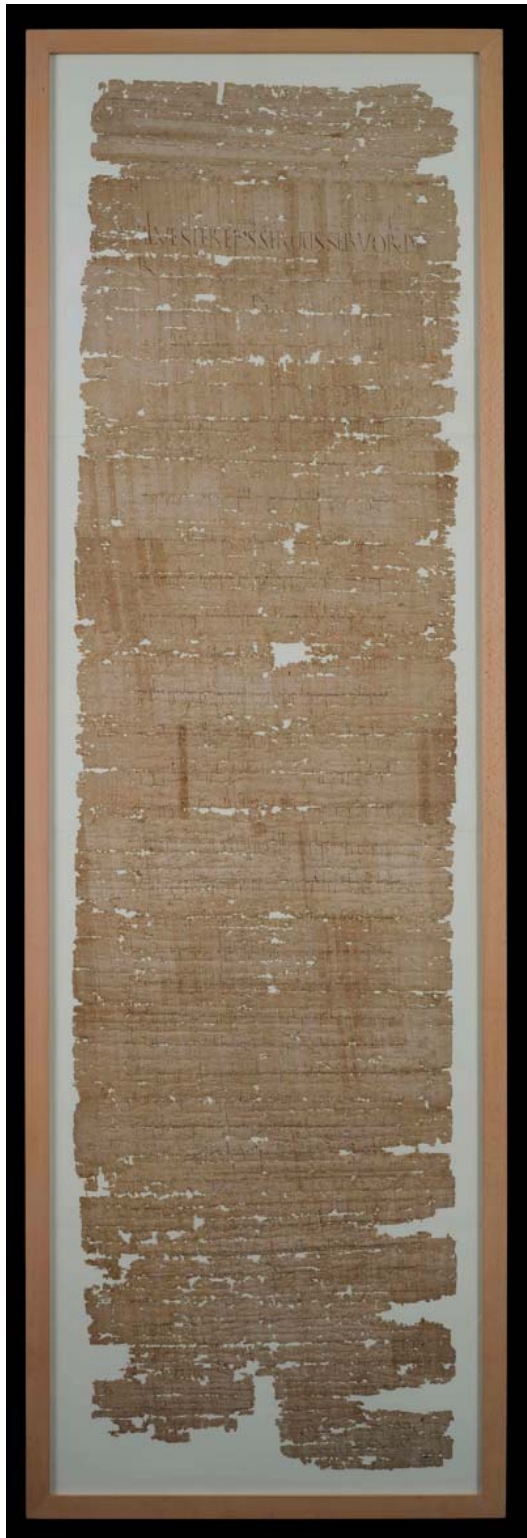
El bastidor, de fusta de roure, es va poder aprofitar, havent fet prèviament una neteja en sec i amb humitat controlada; la retirada de les frontisses metàl·liques i els claus de subjecció; el tractament de les esquerdes; l'obtenció amb cera dels forats dels corcs —per a un millor control posterior— i els de les frontisses

—amb massilla acrílica—, i la protecció final de tot el bastidor amb cera verge d'abella.

Per acabar, es va crear un sistema de tancament perimètric nou per subjectar el conjunt de suport i butlla amb una cinta segelladora de conservació, autoadhesiva i recoberta d'estany. Com a presentació final, l'emmarcament de tot el conjunt s'ha fet amb un nou marc de faig i vidre doble de 2 + 2 mm, amb filtre de raigs UV, tot muntat damunt d'una planxa de Dibon®, col·locada damunt del bastidor original de roure.

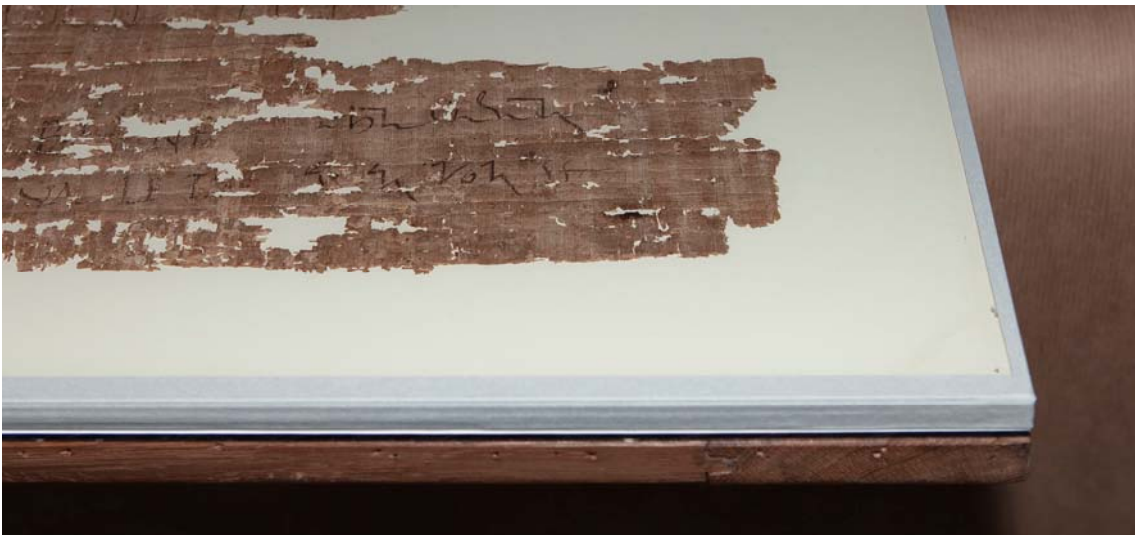
Part anterior i posterior de la butlla abans de restaurar

Part anterior i posterior de la butlla després de restaurar

Detall del perímetre abans de restaurar

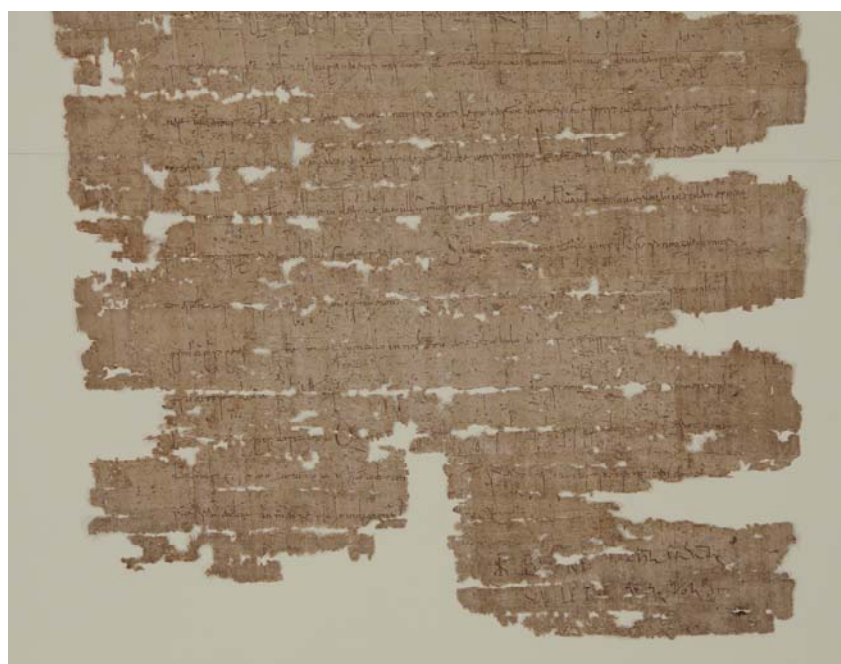
Detall en procés de restauració. Segellament amb cinta permanent entre el vidre i el cartó, abans de col·locar el marc

Procés de muntatge al nou suport. Col·locació del perfil del marc

Part inferior abans de restaurar. Fotografia feta amb llum rasant

Part inferior després de restaurar